

HUDI JÓZSEF

A pápai városi hadnagy hivatali utasítása a XVIII. századból

PÁPA VISZONYLAG GAZDAG történeti irodalmában kevés olyan művet találunk, amely a város 1848 előtti igazgatástörténetét tárgyalja. A honfoglalás millenniumára tervezett, de csak 1905-ben megjelent első „városmonográfia” (pontosabban: várostörténeti tanulmánykötet) csak érintőlegesen – pl. a kiváltságlevelek, tűzrendészeti statútumok, céhes élet, fegyveres polgárság kapcsán – foglalkozott a városi önkormányzattal, egyes tisztségviselőkkel.¹

A két világháború közötti időszakban szintén kevés figyelmet szenteltek a önkormányzat történetének, ami azért sajnálatos, mert 1945-ben a városi levéltár súlyos károkat szenvedett: XVII–XX. századi iratanyaga nagy része megsemmisült, így a kutatók a pápai Esterházy uradalom, a nemesi vármegye levéltárából fáradságos munkával gyűjthetik össze a városra vonatkozó ismereteket.²

A város töredékesen fennmaradt feudális kori anyagában van egy vékony kötet, amely a hivatali utasításokat, eskümintákat és a tisztségviselők fizetését tartalmazza. Ebből megismerhető XVIII. század végi, XIX. század

¹ KIS Ernő: Pápa kiváltságos város története. = Pápa város egyetemes leírása. Összeáll. Kapossy Lucián. Pápa, 1905. 36–117. A városi közigazgatás történetének megírásával megbízott Schoor Ernő az 1848 előtti időszakot egyetlen bekezdéssel elintézte: *Hogy a régi időben milyen volt Pápa város közigazgatása, arra nézve mi is csak azt mondhatjuk el, amiről annyi más város történetének írója panaszkodik: semmi adat sem áll rendelkezésünkre. Írni erről a tárgyról – legalább eddig s tudunkkal – nem irtak, a város ú. n. „Titkos ládá”-ja pedig e tekintetben nem tartalmaz semmi forrást.* Vö. SCHOOR Ernő: Pápa kiváltságos város közigazgatása. Uo. 341.

² A két világháború között a helyi lapokban Jankó László (1875–1954) tanár, Molnár István (1906–1983) hittanár számos, levéltári kutatáson alapuló várostörténeti cikket közölt, ezek – Kis Ernő írásaival együtt – megtalálhatók: Várostörténet és közműveltség. Helytörténeti írások a régi pápai sajtóból. Vál. és szerk. Mezei Zsolt. Pápa, 2001. (Pápai Művelődéstörténeti Társaság kiadványai, 14.) – A városi levéltár pusztulás előtti állapotot tükrözi a három városrész egyesítésének centenáriuma megjelent mű: MOLNÁR István: Pápa megyei város levéltára. Pápa, 1942.

eleji hivatalszervezet, az egyes tisztségviselők munkaköre, egymáshoz való viszonya.³

Ebben az időszakban nem beszélhetünk egységes városigazgatásról, mivel a város területén több külön önkormányzat működött: 1842-ig (egyesítésükig) külön igazgatás alatt állt a Belsőváros, a két külsőváros (Alsó- és Felsőváros); emellett külön önkormányzat (nemesi község) igazgatta a nemeseket. Polgári feladatokat is ellátott a zsidó község. Végül a református kollégium is autonómiát élvezett, a várostól független, önálló életet élt.⁴

A belsőváros élén a városbíró vezette 12 tagú tanács állt, melynek munkáját – a szabad királyi városokhoz hasonlóan – az ún. választott község (külső tanács) segítette.⁵ A magisztrátus döntéseit főbíró és a polgárok által választott többi tisztségviselő (gyámatya, malombíró, tókeri felügyelő, perceptor, kvártélymester stb.) hajtotta végre.⁶

A városi hadnagy a polgárúrnagy, a belsőváros tisztségviselője volt, aki több feladatkört látott el egyszerre: egy személyben volt rendőrkapitány, tűzoltóparancsnok és városgazda.⁷ Az uradalom iratanyagában már az 1750-es években találkozunk e tisztséggel.⁸ A tisztújításon megválasztott hadnagy a XVIII. század végén a következő esküt tette le:

Én N. N. esküszöm az élő Istenre, tellyes Sz[ent] Háromságra, ki Atya, Fiu, Szent Lélek egy örök Isten; hogy én ezen hadnagyi hivatalban, mellyre választottam, a nékem ki adott rendelések szerént, mindennemű kötelességemben, melly akár Eő

³ Veszprém Megyei Levéltár (VeML) V. 11. Pápa belsővárosi tisztségviselők jegyzőkönyve: „Privilegiált Pápa [Mező] Váras Hivatalba lévő Tisztek Kötelességéről, és azoknak Eszendőbőlí füzeteiseikről szöllő Jegyző Könyv” 1780–1823.

⁴ Erről bővebben HUDI József: Pápa város önkormányzata a XVIII–XIX. században. = Két konferencia. A Pápai Művelődéstörténeti Társaság 2002. június 16-án rendezett igazgatástörténeti és 2003. szeptember 20-án tartott képzőművészeti tanácskozásának előadásai. Szerk. Hermann István–Mezei Zsolt. Pápa, 2004. 47–53.

⁵ A XVIII. század végén elvileg 40 tagú, 1842-től átmenetileg 80 tagú volt a választott község. Az 1842-es városeyesítéskor a tanácsstagok számát 20-ra emelték; 10 tanácsnok a belsővárosi, 5–5 az alsó- és felsővárosi polgárok közül került ki.

⁶ A Belsőváros önkormányzatáról készült összefoglalás HUDI József: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847). Fejezetek Pápa történetéből 2. Pápa, 1995. 33–80. A tanácsról az 1730-as évek elejéről származó első honismereti leírás is megemlékezik: íj. HERMANN István: Szentmiklósi és óvári Pongrácz Gáspár pápai plébános városleírása a XVIII. század elejéről. Jókai Füzetek 26. Pápa, 1999. 24., 39.

⁷ A hadnagyi tisztségről HUDI 1995. 54–56.

⁸ Magyar Országos Levéltár P 1216. Az Esterházy család pápai ágának levéltára. Capsa 53. Nro. 53. Pápa város hadnagya 1756/57. évi számadásainak felülvizsgálata. Az 1725. február 25-én jóváhagyott városi tűzrendészeti statútumokban a hadnagy nem szerepel, a tűzvédelmet és éjszakai őrséget a bírák a főstrázsamester, strázsamester és tizedesek segítségével biztosítják. Vö. KIS 1905. 83–84.

Fölsége kegyelmes parantsolatinak tellyeséttését, akár a Nemes Vármegyét, ugy nem külömben a Méltóságos Uraságot,⁹ és a' közönséges várost illeti, hiven, igazán, szorgalmatossan, minden leg kevesebb hallogatás nélkül, félre tévén minden emberi tekintetet, és személyválogatást, előljárok, és a' város birájának minden elől adando rendelésekben engedelmeskedni fogok, ugy egyszersmind a tűzi veszedelmeknek, ugy nem külömben mindennemű rendtelenségeknek ell távoztatásában szorgalmatos vigyázással iparkodom. Isten engem ugy segéllyen, és Istennek mind Szentyei.¹⁰

A hivatali eskü sejteti, hogy a tisztségeket csak katolikusok tölthették be. Az ünnepélyes beiktatáson a hadnagy engedelmességet fogadott feljebbvalóival szemben, s magát arra kötelezte, hogy hivatalát lelkiismeretesen, részleghajlás nélkül fogja ellátni. Hatáskörének egy részét később más tisztségviselők vették át. Az 1830-as években jelentek meg a legeltetésre ügyelő mezőbírák.¹¹ A városkapitányt az ún. mezei rendőrségi törvény (1840: IX. tc.) végrehajtása során választották meg először a mezei kártételek enyhítésére, aki azonban a városgazdai teendőik jó részét is ellátta. A hadnagy a városi közrend és közbiztonság főnökeként ügyelt a mezőváros nappali és éjszakai rendjére. A rend fenntartásában a parancsnoksága alatt álló bakterok, városi hajdúk és az utcák szerint kiállított éjszakai őrök (strázsák) segítettek neki. A nemesség által kiállított bakterok és strázsák nem tartoztak hozzá, azokra három nemes kisbíró felügyelt.¹²

Az éjszakai őrség a város nyugalmit biztosította, de figyelt a tüzesetek megelőzésére is. A hadnagy gondoskodott a tűzoltószerek őrzéséről, karbantartásáról, a városi földek megműveltetéséről, a termés betakarításáról, a legeltetési díjak beszedéséről. Városgazdai tevékenységét a népszószóló (formunder) ellenőrizte.¹³ Állandó fizetést csak 1793-tól élvezett; előtte napi-díjat és az általa beszedett jövedelmek egyharmadát kapta munkadíjként.

⁹ A későbbiekben az uraságra vonatkozó részt áthúzták, törölték.

¹⁰ VeML V. 11. Pápa város feudális kori levéltára. „Privilegiált Pápa [Mező] Városi Hivatalba lévő Tisztek Kötelességéről, és azoknak Eszendőbeli fűzetéseikről szőlő Jegyző Könyv” 1780–1823. Formula juramenti pro officio ductoris.

¹¹ A hiányosan fennmaradt városi jegyzőkönyvekben először 1834-ben olvashatunk arról, hogy a tisztújításon Gruber József mezőbírót megerősítették tisztségében. VeML V. 2. a. Pápa belsőváros jegyzőkönyvei. 831/1834 (X. 30.) sz.

¹² KIS Ernő: Pápa város éjjeli őrsége a múlt század elején. = Pápai Hírlap, 1907. január 12., újraközli MEZEI Zsolt (szerk.) 2001. 36–37.

¹³ A formunder 1795. április 15-én jóváhagyott utasításának 6. pontja értelmében a népszószóló felügyelt a város gazdaságára, ellenőrizte a hadnagy számadását, s ha bármilyen rendelkezést észlelt, azt a városbíróknak jelentette. A felmerült kérdést a tanácsülésen, a tanácsstagok, a formunder és hat választott polgár jelenlétében tárgyalták meg és közös megegyezéssel hoztak határozatot, melyet a hadnagnak végrehajtás végett kiadtak.

A hadnagy közvetlenül a városbírónak volt alárendelve, így e tisztség tekintélyesnek számított. Csak polgárjogot nyert személy tölthette be. Rendes körülmények között a vásárbírói, hadnagy, népszószólói tisztségen át vezetett az út a belsőtanácsba. A fizetéssel járó tanácsnoki tisztséget életfogytig töltötték be a polgárok.

A hadnagy kötelességeit a viták elkerülése érdekében már 1780 előtt írásban rögzítették; az 1780 őszen kiadott utasítás egy régebbi „oktatás” megújítása volt. Az 1793-ban készült utasítás az 1780-as szöveg egyszerűsítésének és kiegészítésének tekinthető.¹⁴

A két dokumentum bepillantást enged a város mindennapi életébe. Fontos mentalitástörténeti adat, hogy a tisztségviselők nem egyformán jártak el a normasértőkkel szemben, hanem aszerint, hogy azok milyen rendi csoporthoz tartoznak. A testi fenytetés alkalmazása pl. éles határvonalat húzott a kiváltságosok (nemesek, polgárok) és alávetettek (pl. parasztok, zsidók) közé.

Az alábbiakban az 1780. és 1793. évi utasítást tesszük közzé. Szövegüket eredeti helyesírással, csekély módosítással közöljük; a köz- és mellékneveket mai helyesírással, kisbetűvel írjuk, az utasításban szereplő sorszámok után kettőspontot teszünk (az 1780. éviben eredetileg nem volt, a másikban alkalmazták). Az utasításokat dőlt betűvel szedjük. A könnyebb érthetőség végett a szöveg tagolására szolgáló írásjeleket kitesszük.

1.

Pápa, 1780. november 2.

A városi hadnagy munkautasítása

1780 esztendőbeli 9^{sz} másodikán ki szabot új oktataso P.¹⁵ Papa városa hadnagyának az éjeli patalérozás,¹⁶ ugy egyéb kötelessegeire nészvest.

Előszór: Minden ünnepe, vasárnapok, és mind annyiszor vala hányszor a szűzség ugy hozza magával, koteles lészen a hadnagy teli időkbe 9, nyáron pedig 10 orakor a hajduival, szorossabb környűl alásokba pedig párt fogás képpen a T. Ns Vgyétűl,¹⁷ vagy a Mságos Uraságtul¹⁸ ki kérendő, és hozza rendelendő embereivel egyetembe a koz bá-

¹⁴ Az 1793. évi fizetési jegyzék szerint a hadnagy fizetése 30 ezüstforint, ami bizonyítja, hogy az utasítása ebben az évben készülhetett. Az 1795-ben bevezetett új önkormányzati struktúrában ez határozta meg a hadnagy ténykedését.

¹⁵ Privilegiált = privilegizált; kiváltságos

¹⁶ értsd: őrzárát, a „város megjárógatása” a kijelölt útvonalon

¹⁷ Tekintetes Nemes Vármegyétűl

¹⁸ Méltóságos Uraságtul, vagyis a város földesurától, a gróf Eszterházy családtól. A „vagy a Mságos Uraságtul” szó szerkezet utóbb áthúzva.

torság, és rendtartás meg szerzése végett a várost meg járogatni /: vagy úgy szólván pattallérozni:/ és akkor e következendőket meg tartani, és pedig

Masadszor: A csap székeken, a meg nevezet ora után tartatni szokot musikakat le tiltani, a bor mellet mulatozokat, vagy egyéb dobzodokat pedig első bé tekintéssel haza utasséttani; ha pedig a masodszi, és leg fölleb egy oranyi időutan leendő meg nézés-kor is, a már haza utasséttott személlek nem engedelmeskedvén, azon, a vagy más helen mulatozni találatnának /:ide nem ertvén a tetintetre méltó szemelleket, és polgarokat:/ minden válogatás nélkül árestomba késértesse, és más nap regvelig ot tartoztassa, regvelre kelvén pedig őket szoros kérdőre vévén, ha közüllök valamellik magát nem a városi hatalom alá tartozandonak lenni bé bizonyittana, azt azonnal a maga törvény hatóságának áltol adja, a városi paltza alat lévőket pedig, ha a ki kérdéztetés idejekor valamely terhesseb csinrul nem vádoltatnanak, a korhelységért büntesse 31. xrkra¹⁹, ha pedig solossab²⁰ tetteikrul is vádoltatnának, városi biro urnak bé jelentvén, hogy a tanátsnak egyet értésével a dolgot föl-vehesse, és a vétkekhez mér-sékelt büntetést szabhasson, vagy a vétkest a gonosztételnek nagyobb volta úgy hozván magával, az örökös contractus²¹ szerént a Mságos²² Uraságnak áltol adhassa. Végtere, ha a polgarokat is engedetlenségbe tapasztalná, azokat meg jelöltvén²³ a tanátsnak bé mondani tartozik, hogy az áltol az engedelmességre szoréttathassanak.

Harmadszor: Valamint, maga a városi hadnagy, annál inkább véle lévő hajdui a bort, ha kinálatnának is, senkitül el ne vegyék, ne hogy az áltol reszre hajlok lévén, a korheleknek vétkeit engedelmessebben el nézzék.

Negyedszer: Minden utzákon járokat, a meg irt idő után köteletségébe ál tisztességessen meg kérdezni, es a botsületessen²⁴ adot felelet után, fő képpen a tisztességes szemelleket szabadon utnak ereszteti; a hajduk áltol pedig ok nélkül senkit meg hurtzolni ne engedjen, sótt a hadnagy parantsolatya nélkül, magok hatalmával a tolvajokon, parásznakon, után pipázokon, garászdákon, és más gonosztévőkön kívül senkit árestomba ne késérjenek. Mely oktatásnak meg tartásáro a hadnagy szoros feleletnek terhe alatt köteleztetik.

Ötödször: a tüzi veszedelemhez tartozando minden eszközök, úgy mint öreg, és aprobb fötskendők, bőr vődrök, lajtok, lajtorják, csáklák, úgy a városnak egyebb

¹⁹ krajcárokra

²⁰ értsd: súlyosabb

²¹ A külső városiak jogviszonyait a földesúrral 1730-ban, a belsővárosiakét az 1732-ben kötött ún. örökös szerződés határozta meg, itt az utóbbira utalnak. HUDI 1995. 33. A helytörténeti lexikon pontatlanul fogalmaz; azt sejteti, hogy egy közösségről van szó: 1730-ban és 1732-ben kelt az a két szerződés, mely ennek a közösségnek joagit és viszonyát az ürhoz szabályozza. Vö. ILA Bálint-KOVACSICS József: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Bp., 1964. 316.

²² Méltóságos

²³ eredetileg: meg jelent ven, áthúzva, a javítás fölé írva.

²⁴ értsd: becsületesen

gazdaságához kívántato eszközei is az ő gondviselésse alatt lesznek oly formán, hogy az össze irattatott jóvakat meg esmérvén, azok átol vevésse szerént, minden tisztí ujjtáskor a müdön hivatalylyát le tenni kívánván, azokrul számot adni köteles lészen, hogy a helébe valosztatott hadnagyak ujjonnan áltol adathasson; ha pedig valamely eszközsz el törík, azt szorgalmatossan meg tsinyálttassa, az el tévedtetket pedig a meg téréttetésnek terhe alatt föl keresztesse.

Hatodszor: Az ejeli vigyázok egyenessen az ő hatalma, és kormányzó alatt lesznek, úgy hogy utánnok vigyázttván, ha valamellik az ő kötelességébe el nem járna, azt az ő vétkéhez képpeszt büntesse.

Hetedszer: A város rettyére, zab földgyére²⁵ formunder ural egyet értve ő visseljen gondot, azokat jó karban tartsa, ha pedig a kaszáltatas ideje el érkeszvéen, a meg határozando időbe a füvet le kaszáltassa, föl győjtesse, és kazalba rakattassa, a zab földeknek menyinyiségét össze irván, annak idejebenel vettesse, le takarétván, bé hordassa.

Nyoltzadszor: Köteles lészen a szénarul, sarjurul, és szolmarul számodozni²⁶, hogy azt ő számra le metzetvén, részét portziokba kötősztesse, és azokat az első vásár bironak nyugtato mellett áltol adja, annak állát, és fölét szám adássába venni köteleztetik.²⁷ – NB a város lovairól, s keresetéről számot adjon. —²⁸

Kilentzedszer: Hadnagy urnak assignatioja²⁹ nélkül a kotsissok, bognár, kováts, szíjjá-to,³⁰ vagy más féle mesteremberekkel is semmit se tsinyálttassanak, hanem ő néki előre bé jelentvén, ha szűgségesnek tapasztalja³¹ a tsinálttotast, a ki adando assignatioja mellett készítettessenek mindenek, hogyesztendő végével, a mester emberek, gyanuságba nem hozattatván, a város se károssodjék, azért minden mester embernek könyö készítettessen.

Tizedszer: Az országos vásárokhba tartozik minden kor meg jelenni, és tsődességre³² vigyázni, e mellett a strázo krajtzárt³³ szorgalmatossan bé szedni, melynek harmad része ötlet fogja illetni.

²⁵ Ezt követően utólagos kiegészítésként a sor fölé írva a formunderre vonatkozó négy szó.

²⁶ értsd: számot adni, elszámolni

²⁷ A következő mondat utólagos betoldás.

²⁸ A gondolatjelek közötti mondat utólagos betoldás.

²⁹ assignatio (latin) = kijelölés

³⁰ értsd: szíjjártó

³¹ Ezután a sor fölé beszúrva: a tsinálttotást

³² értsd: csöndességre

³³ A vásáron részt vevőktől ún. strázsapénzt szedtek. A vásárbírák 1793. évi utasításából kiderül, hogy heti és országos vásárokon a hadnagy és az egyik vásárbíró közösen szedte be a helypénzt. A nemesember saját személye után itt is adómentességet élvezett, de áruja után fizetett (mérőnként 1–1 krajcárt). Az árusoktól a kocsi, sátor és az eladandó áruk után meghatározott tarifát szedtek. A legnagyobb sátor felállítója fizetett a legtöbbet (14 krajcárt). Az adózók 4–4 krajcárt fizettek, a bevétel egyharmada lett a hadnagyé, kétharmada a városi közpénztárát gyarapította.

Tizenegyedszer: Marha, lo, és egyéb csorda rekesztéskor jelen légyen, a marhák számát szorgalmatosan föl jelölje, azoktul /: a pasztor fizetésén kívül :/ a várost illető hid, kut, és bika penzt bé szedvén, szám adássába föl vegye, mely al kalmatossaggal a szokot nap bér néki ki fog fizettetni.

Tizenketödszer: A városnak legellöit, es határát több izben meg tekintvén, ha azokba, ugy a legellön lévő kutakba is valamely hátró maradást, avagy kárt tapasztalna, azt azonnal városi biro urnak meg jelentvén, hogy a tanátsnak egyet értésével meg orvosoltathassék.

Tizenharmadszor: A számadássát minden fertálynak³⁴ végén elől mutatni köteleszetik, hogy az álltol, az adovevoi számadás ne hatráltassék. Hogy pedig

Tizennegyedszer: Hivatallyát minden fogyat kozás nélkül könnyebben foltathassa, mind annyiszor, vala hánszor meg kévanná, egy hajdu³⁵ nalo meg jelenni, hogy azal parantsolhasson, tartózik.

Tizen ötödször: Minden kántorba tartozik hajduival együtt a várost hazanként a végét meg járogatni, és visgálni, ha hogy valahol, a tüzi veszedelemre okot nyujtható rendtelenséget, és gondatlanságot tapasztalna, mind azokat magának föl jelölvén, városi biro urnak bé jelentse, hogy a vadolt birtokos gondatlanságához mérsékelt büntetését, a városi Emes Tanátsnak³⁶ egyet értésével el vehesse.

Tizenhatodszor: Kötelességébe fog allani azoknak neveit, akik a város majorjaba lévő kutrul vizet hordanak, nem külömben azoknak is, kik akár a belső, akár a külső kertbe takarmányaikat le rakatják, neveit öszve írni, és azon öszve írni, és azon öszve irattatás szerint azoktul, a már bé vett szokás szerént a censust³⁷ bé szedni, és szám adássába bé vezetni.

Tizenhetedszer: A kárba tapasztalt marháknák³⁸ büntető pénztét számadásában föl vévén, nem külömben a hajto marhaktul is a szabad büntetés egyedül ő töle füg, de annak, valamint egy harmad része ötlet illeti, ugy a két harmad részt is számadássába a város részére föl venni el ne mulassa.

FORRÁS: Veszprém Megyei Levéltár (VeML) V. 11. Pápa város feudális kori levéltára. „Privilegiált Pápa [Mező] Városi Hivatalba lévő Tisztek Kötelességéről, és azoknak Eszendőbéli füzetéseikről szólló Jegyző Könyv” 1780–1824.

³⁴ Utólag áthúzva, fölé írva a módosítás: *esztendőnként*. A vásárbíró 1793. évi instrukciója is negyedévi számadást írt elő, ezt változtatták meg a későbbiekben.

³⁵ Utólag áthúzva, fölé írva a módosítás: *a dobos*

³⁶ Érdemes Tanátsnak

³⁷ census = készpénzben fizetett adónem, itt: használati díj

³⁸ értsd: *marháknak*

2.

Pápa, [1793]

A városi hadnagy instrukciója

Instructio.

Az városi hadnagynak kötelességeiről.

Először: minden ünnep, és vasárnapokon köteles lészen téli időben 9. órakor, nyárban pedig 10. órakor a' várost meg járogatni hajdukkal együtt /: melly patrolozásnak hivattatik:/ 's akkor e következőket meg tartani; hogy

a.) a kortsmákrul a' bor ivókat, és dobzódókat haza hajtsa: a' veszekedőket, játékosokat aristomban késértesse, seőt, ha találkozik egy valaki, ki már egyik kotsmábul haza parantsoltatott, 's ismét a' másokban ment, aztis aristomban hajtassa.

b.) Minden uton járót, a' ki szabott údó után jár, megkérdezzen, hogy ki légyen, és a' ki betsületessen felel, 's haza akar menni, ereszsze utnak békességben, ha pedig azont ujra valahol uton, vagy kortsmában talállya, késértesse aristomban, és a' ki botsájtótás után büntesse meg a korhelységert 31 xrra;³⁹ ha pedig korhelységén kívül a ki kérdeztetés után⁴⁰ más tettei is találkoznának, a' büntetést vétkéhez mérsékellye; 's a' hol érdemesnek lenni talál valakit, tehát jelentést tévén a városi bíró uraminál, annak egygyett értésével büntesse testiképpen.

c.) Valamint maga az város hadnagya, ugy annyival inkább az hajduk senkitül a' bort ell ne vegyék, ha kináltottnakis, mert ezzel kötelessé teszik magokat a' roszban is engedelmeskedni, 's a ' roszzat tekintetben vévén, annak vétkét ell nézni; hanem betsületes helyen a' prurgerektül ell vehetik, vagy néha hadnagy uram maga is töltethet egy-két italra valót nekik. Ellenben

d.) Senkit ok nélkül meg ne engedgyen az hajduknak hurtzolni: seőt, hadnagy uram hire nélkül magok hatalmával tolvajokon, paráznákon, és uttzákban hujálókon, és pipázókon kívül, senkit aristomban ne késérjenek.

Másodszor: a' tűzi veszedelemhez tartozandó minden eszközök; ugy mint öreg és apró főtscendők, bőr vödörök, lajtok, lajtorják, tsáklyák az eő gondviselése alatt lesznek olly formán, hogy azokat mind conscribállya⁴¹, és valamikor a restauratio⁴² alkalmatossággal hivatallyát le teszi; azon tűzi eszközökkel szám szerént annak; aki helyében válosztatik, által adhassa, 's adgya; ha pedig valamelly darab szerszám ell tőrök, azt azontul meg tsináltossa, és ha ell vész, azt szorgalmatossan fel keresse, vagy kerestesse; ugy azért

³⁹ krajcárra

⁴⁰ a ki kirdeztetés után szókapcsolat utólagos betoldás, a sor fölé írva.

⁴¹ conscribál (latinból) = összeír

⁴² restauratio (latin) = tisztújítás

Harmadszor: Minden esztendő végével a' tűzi cassarul számot kérjen a' város perceptorátul⁴³ az érdemes tanáts által.

Negyedszer: a' Bachterokis⁴⁴ egyenesen az eő gondviselése, és kormányja alatt lesznek; ugy hogy azok után vigyáztottván, ha valamellyik az eő kötelességében hiven ell nem jár, azt az érdemes magistratusnak⁴⁵ bé jelentse, hogy büntettethessen.

Ötödször: a' város réttyére, zab földeire eő visellyen gondot olly formán, hogy a' kaszáltotás ideje el érkezvén, a' füvet le kaszáltossa, fel gyűjtse, és kazalban rakatassa; a' zab földeket pedig coinscribállya, és azt annak údejében bé vettette, és le takaréttatván, bé hordattassa; azért-is

Hatodszer: a' város lovai, és kotsissai az eő gondviselése alatt lesznek, ugy hogy azokat fuarban⁴⁶, és forspontokban⁴⁷ eő éresze el, de előbb városi bíró urnak jelentést tegyen, ürességek lévén pedig a lovaknak, a' trágyát azon város földeire hordattassa.

Hogy pedig a' bognár, kováts, és szíjjártó midőn a' kotsisnak tetzik valamit ne tsinállyon, kotsisokat arra bírja, hogy eő néki minden némű fogyatkozásokban jelentést tegyenek; és hadnagy uram egy könyvet tartván, minden szükséges reparatiokat⁴⁸ abban fell irattasson, hogy így az esztendő végével azon szerint lehessen a város cassajabul ki fizettetni.

Hetedszer: valamit percipiál⁴⁹ a' szénábul, szalmábul, lovak fuarjaibul, azt minden fertályban quietantia⁵⁰ mellett, adgya bé a' város-perceptoranak.

Nyoltzadszor: Hogy pedig mind ezeket, minden fogyatkozás nélkül végezhesse, minden nap egy hajdú nála annyiszor meg jelennyen, a' mennyiszor kívántatik, hogy azzal parantsolhasson.

Kilentzedszer: az országos vásárookban tartozik mindenkor meg jelenni, és ottan a tsendességre vigyázni; e' mellett a' strázsa krajcárt meg szedni, ugy mind az által, hogy ha éppen valaki meg kötné magát, azt ne erőltesse, mellynek valamint harmad része eőtet fogja illetni; ugy a' szabadságért⁵¹ vásár kezdete előtt szedni szokott lapátoknak, sajtároknak, 's egyebeknek harmada is eőtet, a' többi a' várost fogja illetni.

Tizedszer: Marha, ló, és egyéb csorda rekesztéskor jelen legyen, és a' marhák számát szorgalmatossan fel jelölvén, azoktul a' pásztor pénzt, kut pénzt, és bika

⁴³ perceptor (latin) = számvevő

⁴⁴ Bachter (németből) = éjjeliőr

⁴⁵ magistratus (latin) = tanács

⁴⁶ értsd: fuarban

⁴⁷ forspont = katonai ingyenfuvar

⁴⁸ reparatio (latin) = javítás

⁴⁹ percipiál (latinból) = bevesz

⁵⁰ quietantia (latin) = nyugta, korabeli kifejezéssel: nyugtatvány

⁵¹ ti. az árulási engedélyért

pénzt be szedgye, 's arrul számodozzon, 's a' város perceptoranak assignatio⁵² mellett adgya által.

Mind ezen kötelességének végben viteléjért pedig ezután harmincz forént fizetése lészen.

FORRÁS: VeML V. 11. Pápa város feudális kori levéltára. *„Privilegiált Pápa [Mező] Városi Hivatalba lévő Tisztek Kötelességéről, és azoknak Eszendőbéli fűzetéseikről szóló Jegyző Könyv”* 1780–1824.

SUMMARY

JÓZSEF HUDI

An official Order by the Lieutenant of the Town Pápa in the 18th Century

The lieutenant of Pápa took an important role in the local government of the privileged market-town. He administered several offices in the second half of the 18th century. Elected from roman catholic citizens, he served as a chief-constable, a fire-chief and a town-curator. According to his form of oath still extant he was controlled by the chief justice and his activity was regulated by two orders (1780, 1793). He exercised control over the night guard, which looked after the properties of residents and prevented fire. He had no power over noble men, they were led by three noble public criers. The lieutenant provided for the guard and maintenance of fire-fighting equipments and the cultivation of lands owned by the town. One-third of collected incomes was his salary and from 1793 he received a set salary. Following a description of the local government and the office of lieutenant, the publication presents two official orders.

⁵² assignatio (latin) = kijelölés, kiutalás, itt: elismervény